

The Gleaner

Vol 29 (2016)

Ήταν ο Νικόδημος Αγιορείτης ο συνομιλητής του Villoison στον Άθω το 1785 ή άλλος ομώνυμος μοναχός;

Εμμ. Ν. Φραγκίσκος

doi: [10.12681/er.21099](https://doi.org/10.12681/er.21099)

Copyright © 2019, Εμμ. Ν. Φραγκίσκος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Φραγκίσκος Ε. Ν. (2019). Ήταν ο Νικόδημος Αγιορείτης ο συνομιλητής του Villoison στον Άθω το 1785 ή άλλος ομώνυμος μοναχός;. *The Gleaner*, 29, 319–324. <https://doi.org/10.12681/er.21099>

ΗΤΑΝ Ο ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΑΓΙΟΡΕΪΤΗΣ Ο ΣΥΝΟΜΙΛΗΤΗΣ
ΤΟΥ VILLOISON ΣΤΟΝ ΑΘΩ ΤΟ 1785
Η ΑΛΛΟΣ ΟΜΩΝΥΜΟΣ ΜΟΝΑΧΟΣ;

ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΕΒΔΟΜΑΔΩΝ που ο Jean-Baptiste Gaspar d'Anse de Villoison περιηγήθηκε το 1785 τις μονές και τις σκήτες του Αγίου Όρους (15 Απριλίου-5 Μαΐου) προκειμένου να αναδιφήσει τα χειρόγραφα των βιβλιοθηκών τους,¹ συνάντησε πολλούς μοναχούς όλων των διακονημάτων όσο και έγκαταβιούντες εκεί κληρικούς μέσου και ανώτερου βαθμού ιεροσύνης, οι όποιοι είχαν μετοικήσει για διάφορους λόγους από τους τόπους διαμονής τους ή τις εκκλησιαστικές επαρχίες τους. Ο παρατηρητικός γάλλος έλληνοεραστής, γνώστης και των νέων ελληνικών, κύριας γλώσσας επικοινωνίας μαζί τους, κατέγραφε συχνά στο συνταγμένο γαλλικά ήμερολόγιό του,² εκτός από τις βιογραφικές πληροφορίες όσες φυσικά του μετέδιδαν οι ίδιοι κατά τις συναντήσεις τους, τις προσωπικές του έντυπώσεις σχετικά με το μορφωτικό τους επίπεδο, τις ασχολίες τους αλλά και το περιεχόμενο των μεταξύ τους συζητήσεων. Το πλούσιο υλικό του ήμερολογίου, όσον αφορά τον κύκλο των μοναστών, είχε αξιοποιήσει παλαιότερα ο Κ. Θ. Δημαράς όταν επιχειρήσει να ταυτίσει ένα πατέρα «(ώσιππο)» (sic), συνομιλητή του Villoison, με τον Ίώσηπο Μοισιόδακα, ταύτιση όμως που αμφισβήτησε ο Π. Μ. Κιτρομηλίδης.³ Από την πλευρά μου, μελετώντας το κείμενο της περιήγησης του Αγίου Όρους, στα πρόσωπα «δύο σοφών ήσυχαστών, διδασκάλων» (*deux ήσυχαστάς savants, διδασκάλους*), του Κύριλλου και του Νικόδημου, τους όποιους συνάντησε στην πρωτεύουσα της μοναστικής πολιτείας, τις Καρυές, ο περιηγητής μας την 1η Μαΐου 1785 ανήμερα το Πάσχα αλλά και τις επόμενες πριν από την αναχώρησή του ήμέρες, όδηγήθηκα να αναγνωρίσω χωρίς καμιά επιφύλαξη δύο έπιφανείς εκπροσώπους του αγιορείτικου μοναχισμού του

1. Βλ. Γιώργος Κουτζακιώτης, «Οι έρευνες του Villoison στον Άθω (1785). Απόρηχοι, έρμηνείες και σπαράγματα», *Ό Ερασιστής* 26 (2008), 23-58.

2. Το ήμερολόγιο δημοσιεύτηκε στο βιβλίο του Étienne Famerie (έπιμ.), *Jean-Baptiste-Gaspard d'Anse de Villoison, De l'Hellade à la Grèce. Voyage en Grèce et au Levant (1784-1786)* [Altertumswissenschaftliche – Texte und Studien, άρ. 40], Hildesheim – Ζυρίχη – Νέα Υόρκη 2006, σ. 35-64.

3. Βλ. αντίστοιχα Κ. Θ. Δημαράς, «Ειδήσεις για τον Μοισιόδακα από τα ύστερα του χρόνι», *Ό Ερασιστής* 16 (1980), 143-150 και Π. Μ. Κιτρομηλίδης, *Ίώσηπος Μοισιόδαξ. Οι συντεταγμένες της βαλκανικής σκέψης τον 18ο αιώνα*, Άθήνα, ΜΙΕΤ, 1985, σ. 155-162.

18ου αιώνα, τὸν Κύριλλο τὸν ἐξ Ἀγράφων καὶ τὸν Νικόδημο τὸν Ἁγιορείτη ἀντίστοιχα, βασισμένοι στὰ περιορισμένα ἀλλὰ ἐνδεικτικὰ στοιχεῖα ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιο καὶ διασταυρώνονταν μὲ ὅσα γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν βίο τῶν δύο ἀσκητῶν.⁴ Θὰ μᾶς πῆγαινε πολὺ μακριὰ ἂν στὸ πλαίσιο τοῦ σχετικοῦ δημοσιεύματος τῶν *Ναξιακῶν Γραμμάτων* ἐπεκτεινόταν ὁ λόγος σὲ περισσότερα διευκρινιστικὰ στοιχεῖα γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς ταυτότητάς τους. Σκοπὸς ἀκριβῶς τοῦ παρόντος σημειώματος εἶναι, μὲ τὴν ἐπανεξέταση γνωστῶν ἤδη πτυχῶν τῆς ὑπόθεσης ἀλλὰ καὶ μὲ προσκόμιση νέων τεκμηρίων, νὰ ἀναπληρώσει τὸ κενὸ καὶ νὰ ἀπομακρύνει τυχὸν ὑποψίες μήπως ἡ ἐν λόγω ταύτιση ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα ἐρευνητικῆς παραπλάνησης καὶ στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ ἄλλα ὁμώνυμα πρόσωπα μοναχῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὴν περίπτωση τοῦ Κύριλλου –ποὺ πάντως θὰ ἦταν ἄτοπο νὰ τὸν ταύτιζε κανεὶς μὲ τὸν ἐπίσης εὐρυτάνα λόγιο ἱερομόναχο Κύριλλο Καστανοφύλλη, ὑποτακτικὸ τοῦ Νικόδημου Ἁγιορείτη καὶ καλλιγράφου τῶν χειρογράφων του ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα, ἀφοῦ τὸ 1785 ἦταν ἀκόμη δεκάχρονο παιδί– θὰ περιοριστοῦμε ἐδῶ στὸν φίλο καὶ συνασκητὴ τοῦ Νικόδημο. Ἡσυχαστὴς σοφός, διδάσκαλος, ἦταν, ὅπως εἶπαμε, οἱ πρῶτοι χαρακτηρισμοὶ ποὺ ἀπέδωσε σ' αὐτὸν ὅσο καὶ στὸν ἕτερο συζητητὴ τοῦ ὀ Villoison καὶ ποὺ ὁμολογουμένως ἀνταποκρίνονται ἀπόλυτα στὴν πνευματικὴ προσωπικότητα τοῦ νάξιου ἡσυχαστῆ. Εἶχε διευκρινιστεῖ στὸ παραπάνω μελέτημα ὅτι τὸ προσηγορικὸ «διδάσκαλος» δὲν σήμαινε ἀποκλειστικὰ ὅποιον ἀσχολοῦνταν μὲ τὸ διδασκαλικὸ ἐπάγγελμα. Στὶς τάξεις τοῦ μοναχισμοῦ ἦταν καὶ προσωνομία μὲ τὴν ὁποία προσαγόρευαν ὅσους ξεχώριζαν γιὰ τὴ λογιόσύνη καὶ τὴ θεολογικὴ τους κατάρτιση καὶ μεταδοτικότητά, τοὺς πνευματικούς δηλαδὴ διδασκάλους σὰν τὸν Νικόδημο τὸν Ἁγιορείτη. Μήπως ὅμως ἀποδιδοντάς του τὴν ιδιότητα αὐτὴ ὁ γάλλος περιηγητὴς παρέπεμπε σὲ κάποιον ὁμώνυμο ἐκπαιδευτικὸ τῆς σχολῆς τοῦ Ἁγίου Ὁρους; Πρέπει νὰ ἀποκλείσουμε ἓνα τέτοιο ἐνδεχόμενον μιὰ καὶ γνωρίζουμε τὰ ὀνόματα τοῦ διδασκατικοῦ τῆς προσωπικοῦ ἐκεῖνῃ τὴν ἐποχῇ,⁵ ζέχωρα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι θὰ καταγραφόταν ἀσφαλῶς ἡ πληροφορία στὸ ἡμερολόγιο καὶ ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ σχολικὴ διδασκαλία δὲν προσιδίαζε στὴ φύση καὶ τὴν ἀποστολὴ ἐνός

4. Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, «D'Anse de Villoison, ἓνας γάλλος ἀκαδημαϊκὸς συνομιλητὴς τοῦ Νικόδημου Ἁγιορείτη στὸν Ἄθω καὶ ἐπισκέπτης τῆς Νάξου (1785-1786)», *Ναξιακὰ Γράμματα* τχ. 11 (2014), 10-15.

5. Δὲν ἀναφέρονται τὰ ὀνόματά τους στὸ ἡμερολόγιο παρὰ μόνον δυσμενεῖς κρίσεις γιὰ τοὺς δύο δασκάλους, γραμματικὸ καὶ φιλόσοφο, τῆς Ἀθωνιάδας, ἐπρόκειτο ὅμως γιὰ τοὺς ἀδελφούς ἀπὸ τὴν Κρήτη Κυπριανὸ καὶ Ἰωάννη, βλ. Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, «Ἀδαμάντιος Κοραῆς καὶ Ἁγίον Ὁρος», *Ἡ Διεθνὲς ἐπιστημονικὸ Συνέδριον Ἁγίου Ὁρους καὶ λογιόσύνη, Πρακτικὰ Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 2014*, σ. 471.

ήσυχαστῆ. Δεκαοκτὼ πάντως χρόνια ἀργότερα, τὸ 1803, συναντᾶμε στὶς Καρυές ἕνα δάσκαλο τοῦ ἐκεῖ σχολείου — ἡ Ἀθωνιάδα στὸ Βατοπαίδι βρισκόταν τότε σὲ πλήρη παρακμῆ— ὀνόματι παπα-Νικόδημος, ἀναμεμειγμένο σὲ διαμάχες μὲ τοὺς συναδέλφους του καὶ ἀποδέκτη γι' αὐτὸ ἔντονων παρατηρήσεων ἀπὸ ἄλλους λόγιους ἱερωμένους ἐκτὸς Ἁγίου Ὁρους νὰ ἐπιδεικνύει φρόνιμη διαγωγή· «ὀφείλει γὰρ ἀξίως ἑαυτοῦ διάγειν», τοῦ διαμήγνε μέσω τρίτου προσώπου ὁ ἱερομόναχος Γερμανὸς Σπαρμιωῆτης, ποὺ δίδασκε τότε στὸ σχολεῖο τῆς Τσαρίτσανης.⁶ Προφανῶς ἐπρόκειτο γιὰ κάποιον δάσκαλο νεαρότερης ἡλικίας καὶ ὀπωσδήποτε ἄσχετο μὲ τὸ μέγεθος τοῦ πνευματικοῦ ἀναστήματος ποὺ διαγράφεται στὸ ἡμερολόγιο τοῦ Villoison. Ἴσως γιὰ λογαριασμὸ τοῦ συνώνυμου του αὐτοῦ μοναχοῦ νὰ ἦταν ποὺ τὸ 1806 ὁ Νικόδημος Ἀγιορείτης ζητοῦσε νὰ τοῦ σταλεῖ συγχωροχάρτι ἀπὸ τὴ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία.⁷

Ὁ ξένος ἐπισκέπτης ἀπέδωσε καὶ μιὰ ἀκόμη ιδιότητα στὸν συνομιλητῆ του, ἐκείνη τοῦ γραφέα χειρογράφων. ἌΕργαζόμενος τὴν καλλιγραφίαν εὐγανε τὰ ἐξοδά του» θὰ γράψει ὁ βιογράφος τοῦ Ἁγίου ἱερομόναχος Εὐθύμιος,⁸ καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι αὐτὸ ἀποτελοῦσε καθημερινὴ ἐπίμοχθη ἀσχολία του. Ἄλλος γραφέας μοναχὸς μὲ τὸ ὄνομα Νικόδημος δὲν μαρτυρεῖται στὶς πηγές στὸ δεῦτερο μιστὸ τοῦ 18ου αἰώνα.⁹ Πῶς ὅμως, θὰ ἀναρωτιόταν κανεὶς, τὸ 1785 ὁ ἀθωνίτης ἀσκητῆς ἐγκατέλειψε τὴν ἔρημο τῆς Καψάλας γιὰ νὰ βρεθεῖ στὴν πολυκοσμία τῶν Καρυῶν; Φαίνεται πῶς αὐτὸ συνέβαινε κάθε φορὰ ποὺ τὸ καλοῦσαν οἱ περιστάσεις — ἄλλωστε ἡ Καψάλα δὲν ἀπέιχε πολὺ ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα τοῦ Ὁρους—, ὅπως π.χ. τότε ἡ ἑορταστικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ Πάσχα ἀνάμεσα σὲ οἰκείους του συμμοναστές, ἢ ὅταν ἐπειτα ἀπὸ πολλὰ χρόνια, τὸ 1799, θὰ τὸν ἔφερναν ξανά

6. Ἰωάννου Οἰκονόμου Λαρισαίου, *Ἐπιστολαὶ διαφόρων Ἑλλήνων λογίων...* (1759-1824), μεταγραφή Γιάννη Ἀντωνιάδη, φιλολογικὴ παρουσίαση Μ. Μ. Παπαϊωάννου, Ἀθήνα 1964, ἀρ. 85, σ. 99.

7. *Ο.π.*, ἀρ. 300, σ. 583. Προφανῶς εἶναι ὁ ἴδιος ποὺ μνημονεύει ὁ Νικόδημος σὲ ἕνα ἀχρονολόγητο γράμμα πρὸς τὸν Κύριλλο Καστανοφύλλη ζητώντας του νὰ τὸν ὀρίσει κομιστὴ κάποιων χειρογράφων τὴν καλλιγράφηση τῶν ὁποίων εἶχε ἀναλάβει ὁ Κύριλλος, βλ. Ἀρχιμ. Δοσίθεος Προυσιώτης, *Κύριλλος ὁ Καστανοφύλλης (Βίος, δράσεις καὶ ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία)*. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐδρυτανίας, Ἀθήνα 1965, σ. 41.

8. Μοναχὸς Νικόδημος (Μπιλάλης), *Ὁ πρωτότυπος βίος τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου (1749-1809)*, Ἁγιον Ὁρος — Ἀθήνα 2007, σ. 12.

9. Ἀπὸ τοὺς δώδεκα γραφεῖς μὲ τὸ ὄνομα Νικόδημος ποὺ καταγράφουν οἱ Λίνος Πολίτης καὶ Μαρία Πολίτη, *Βιβλιογράφοι 17ου-18ου αἰώνα. Συνοπτικὴ καταγραφή*, Ἀθήνα, ΜΙΕΤ, 1994, σ. 579-580, μονάχα ὁ Νικόδημος Ἀγιορείτης ὁ Νάξιος δρᾶ τὸν 18ο αἰώνα, ἐνῶ τὰ χειρόγραφα δύο ἀκόμη Νικοδήμων ἀποκείμενα ἐπίσης σὲ μοναστήρια τοῦ Ἀθῶ ἀνήκουν στὸν 17ο αἰώνα.

τὰ βήματά του στό κελί τοῦ Κύριλλου –ἐκεῖ ὑποθέτω πῶς θά ἔγινε καί ἡ συνάντησή με τόν Villoison– γιά νά ἐπισκεφθεῖ τόν ἀσθενοῦντα φίλο του.¹⁰

Ἄλλά καί ἀπό τὸ περιεχόμενο τῶν μεταξὺ τους συζητήσεων δύο προπάντων σημεία μᾶς ὀδηγοῦν στό συμπέρασμα ὅτι ὁ γάλλος ἀκαδημαϊκὸς εἶχε ἀπέναντί του ἓνα πρόσωπο πού τόσο στή σκέψη ὅσο καί στήν πράξη κινοῦνταν σέ θεολογικά πεδία ἀπολύτως οἰκεῖα στὸν Νικόδημο Ἁγιορείτη. Ἀναφέρομαι πρῶτα στή δοξασία πού ὑποστήριξε γιά τὸ ἱερὸ φῶς τοῦ Ἄθωνα, μυστικιστικὴ θεωρία καταγόμενῃ ἀπὸ τὸ ἡσυχαστικὸ κίνημα τοῦ ΙΔ΄ αἰώνα. Λαμβάνοντας ὑπόψη ὅτι τὸ κίνημα τῶν κολλυβάδων, στό ὁποῖο μετεῖχε ἐνεργά, βιάδιζε στὰ ἴχνη τῆς ἡσυχαστικῆς παράδοσης, καί ἐπιπλέον τίς φροντίδες τοῦ ἴδιου με τὴν ὑπόδειξη τοῦ Ἀθανάσιου Πάριου νά συγκεντρώσει ἀπὸ τίς βιβλιοθήκες τοῦ Ἁγίου Ὁρους καί ἄλλοῦ τὰ ἔργα τοῦ Γρηγόριου Παλαμᾶ, τοῦ πρωταγωνιστῆ τοῦ ἡσυχασμοῦ καί «πνευματικοῦ προτύπου τῶν κολλυβάδων»,¹¹ καί νά τὰ προετοιμάσει γιά ἐκδοσὴ –δὲν ἔφτασε, ὡς γνωστόν, στήν πραγμάτωσή της λόγω τῆς ἀπώλειας τῶν χειρογράφων στό τυπογραφεῖο τῶν Μαρκίδων Πούλιου στή Βιέννη– μπορούμε βέβαια νά δεχθοῦμε ὅτι ὁ συνομιλητὴς τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ σκεπτικιστῆ Villoison δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸν Νικόδημο Ἁγιορείτη. Τὸ δεύτερο σημεῖο ἐντοπίζεται στήν προσπάθεια πού κατέβαλε ὁ Νικόδημος με συμπαραστάτη τὸν Κύριλλο νά τὸν προσηλυτίσει στήν ὀρθοδοξία κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ ἴδιου τοῦ ἀκροατῆ τῆς κατήχησής του. Αὐτὸ θυμίζει τὴν ἀνάλογη τακτικὴ πού φέρεται νά ἀκολουθοῦσε ὁ ἀθωνίτης μοναχὸς στὶς ἐπαφές του με ἀλλόδοξους ἐπισκέπτες τοῦ Ὁρους, με τὴ διαφορὰ ὅτι ἀνάμεσα στὶς ἀνεκδοτολογικὲς διηγήσεις γι' αὐτῆς τῆς μορφῆς ὑπὲρ τοῦ ὀρθόδοξου δόγματος δράση του ἢ συγκεκριμένη περίπτωση, ὅπως ἤδη ἔχουμε παρατηρήσει, συνιστᾶ τὸ μοναδικὸ παράδειγμα με ἱστορικὸ ὑπόβαθρο. Ἄλλὰ θά μπορούσε νά διερωτηθεῖ κανεὶς, γιὰτὶ δὲν παρυσίασαν τὸν συνομιλητὴ τους τὴ *Φιλοκαλία* καί τὸν *Εὐεργετινὸ*, ἀσκητοποιμαντικὰ ἔργα πού μόλις εἶχαν ἐκδοθεῖ στή Βενετία (1782 καί 1783) με τὴ συγγραφικὴ ἐπιμέλεια τοῦ Νικόδημου παρὰ προτίμησαν νά τοῦ ἐπιδείξουν ἓνα παλαιότερο σχολικὸ ἐγχειρίδιο, ὅπως ἡ *Ὁδὸς Μαθηματικῆς* (1749); Φαντάζομαι πῶς δὲν θά εἶχε ἀκόμη πρόχειρες τίς ἐκδόσεις τους ὁ Κύριλλος στό κελί του (ἴσως νά μὴν εἶχαν κυκλοφορήσει ἀντίτυπά τους στό Ἅγιον Ὄρος παρὰ μόνο στὶς βιβλιοθήκες τῶν μοναστηριῶν),¹² ἀντί-

10. Βλ. παρακάτω, σ. 323.

11. π. Γεώργιος Μεταλληνός, «Ἡ δυναμικὴ τοῦ Διαφωτισμοῦ στή δράση τῶν Κολλυβάδων», *Ὁ Ἐραμιστὴς* 21 –Μνήμη Λεάνδρου Βρανούση– (1997), 195.

12. Βλ. Θωμᾶς Ι. Παπαδόπουλος, *Βιβλιοθήκες Ἁγίου Ὁρους. Παλαιὰ ἑλληνικὰ ἐντυπα*, Ἀθήνα 2000, σ. 189 καί 192: ἀντίτυπα τῆς *Φιλοκαλίας* καί τοῦ *Εὐεργετινοῦ* ἀπόκεινται σήμερα στὶς βιβλιοθήκες μόνο τῶν μισῶν περίπου μοναστηριῶν καί σέ κάποιες ἐλάχιστες σκῆτες καί ἡσυχαστήρια.

θετα με τὸ βιβλίον τοῦ Μπαλάνου Βασιλόπουλου ποὺ βρισκόταν στὴν προσωπική του συλλογή ἔχοντας διατελέσει χρηστικὸ ἐργαλεῖο στὴ μαθητική καὶ ἀργότερα στὴ διδασκαλική του θητεία. Μπορεῖ ἐνδεχομένως τὴν ἐπίδειξη τοῦ βιβλίου νὰ προκάλεσε ἐκδήλωση περιέργειας τοῦ Villoison, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του νωρίτερα στὴν Ἀθωνιάδα εἶχε μάθει ὅτι διδάσκονταν ἐκεῖ τὰ μαθηματικά τοῦ Μπαλάνου. Ὡστόσο μετὰ τὴν κίνηση αὐτὴ οἱ δύο μοναχοὶ θὰ ἐπεδίωξαν ἀσφαλῶς νὰ βεβαιώσουν τὸν ἐπισκέπτη τους ὅτι ἡ θεολογικὴ μόρφωση δὲν ἀπαξίωσε, ἀκόμη καὶ σὲ μοναστικά περιβάλλοντα, τὴ γνώση τῆς ἔξωθεν σοφίας.

Ἄραγε κάποια δεδομένα ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἄλλες δημοσιευμένες ἐπίσης πηγές καὶ βεβαιώνουν τὴν παρουσία στοῦ Ἁγίου Ὁρος μοναχῶν μετὰ τὸ ὄνομα Νικόδημος στὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα εἶναι ἀρκετὰ ὥστε νὰ ἀλλάξουν τὴν εἰκόνα ποὺ ἔχει σχηματιστεῖ ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιο τοῦ Villoison ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα τοῦ συνομιλητῆ του; Προηγουμένως κάναμε λόγο γιὰ ἓνα ἐριστικὸ παπα-Νικόδημο, δάσκαλο στὶς Καρυές τὸ 1803, μνημονεύμενο σὲ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Γερμανοῦ Σπαρμιώτη, ἀποκλείοντας κατηγορηματικά νὰ ἦταν αὐτὸς ποὺ συνάντησε ὁ γάλλος ἀκαδημαϊκὸς τὸ 1785. Στὰ ἄλλα ὅμως ἐγγραφα τῆς ἴδιας ἐποχῆς ποὺ ἔχουν ἐντοπιστεῖ, οἱ ἀναφορές στοῦ ὄνομα Νικόδημος δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι παραπέμπουν στὸν Νικόδημο Ἁγιορείτη. Ἡδὴ ἡ πληροφορία τὴν ὁποία παραθέσαμε παραπάνω γιὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ τελευταίου τὸ 1799 στοῦ κελι τοῦ Κύριλλου κατὰ τὴ διάρκεια κάποιας ἀσθένειάς του, εἶχε τὴν πηγὴ τῆς σὲ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Χρύσανθου Λαυριώτου πρὸς τὸν ἀντικολλυβά ἱερομόναχο Θεοδώρητο Λαυριώτη τὸν ἐξ Ἰωαννίνων. «Εὔρον –τοῦ ἔγραφε– εἰς τοῦ διδασκάλου Κυρίλλου ἀσθενούντος, τοὺς ἐλλογίμους κυρ Νικόδημον, κυρ Χριστοφόρον καὶ ἄλλους».¹³ Ὁ ἀποστολέας ἐννοοῦσε τοὺς δύο λόγιους φίλους, τὸν Νικόδημο Ἁγιορείτη, στὸν ὁποῖο ἐγχείρισε ἀπὸ μέρος τοῦ Θεοδώρητου ἓνα χειρόγραφο νὰ τὸ ἐπιθεωρήσει, καὶ τὸν Χριστοφόρο Ἄρτηνὸ ἀπὸ τὴ σκήτη τοῦ Τιμίου Προδρόμου τῆς Μονῆς Ἰβήρων, γνωστὸ ὡς διδάσκαλο Χριστοφόρο Προδρομίτη. Μεγαλύτερος κατὰ μιὰ περίπου εἰκοσαετία ἀπὸ τὸν Νικόδημο τὸν συνέδεαν μαζί του ὄχι μόνον οἱ κοινοὶ ἀγῶνες στοῦ πλαίσιο τοῦ κολλυβαδικοῦ κινήματος ἀλλὰ καὶ συγγραφικὲς συγγένειες καὶ ἐκδοτικὲς συνεργασίες. Κανονολόγος, ἀγιολόγος, ὕμνογράφος, ἐπιγραμματικοὺς, συντάκτης ἐπιστολικῶν τύπων, πολλὰ ἀπὸ τὰ γεννήματα τῆς γραφίδας του ἐνσωματώθηκαν στὰ περιεχόμενα ἔργων τοῦ Νικόδημου Ἁγιορείτη.¹⁴ Ἀκριβῶς στοὺς δύο αὐτοὺς κοινοὺς πνευματικοὺς τοῦ Ὁρους (αὐτοῖς

13. Μ. Θεοκλήτος Διονυσιάτης, *Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης. Ὁ βίος καὶ τὰ ἔργα του (1749-1809)*, Ἀθήνα 2009, σ. 265 καὶ Χαρ. Τζώγας, *Ἡ περὶ τῶν μνημοσύνων ἔρις ἐν Ἁγίῳ Ὁρει κατὰ τὸν ΙΗ' αἰ.*, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 55.

14. Πλούσιες πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του βλ. στοῦ πόνημα τοῦ μη-

διδασκάλους κυρ Χριστοφόρω και κυρ Νικόδημω»), που είχαν όριστεί επίτροποι μαζί με τον πρώην Τρίκκης Άμβρόσιο τής σχολής του Αγίου Όρους, θα παραδώσει το 1801 ως αξιόπιστα πρόσωπα ο πατριαρχικός έξαρχος επίσκοπος Σταγών Παΐσιος τις χρηματικές όμολογίες όσες είχε συγκεντρώσει από έράνους στα μοναστήρια του Άθω στην προσπάθεια του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως να άνασυστήσει την Άθωνιάδα. Οί νεότεροι ιστορικοί της μιλούν με βεβαιότητα για την ταυτότητα των δύο μοναχών.¹⁵ Άλλωστε με τον Σταγών Παΐσιο ο Νικόδημος Άγιορείτης γνωρίζουμε ότι τουλάχιστο το 1806 διατηρούσε στενή επικοινωνία στέλνοντάς του βιβλία ή ζητώντας του κάποιες έξυπηρετήσεις.¹⁶

Ότι στην έκτεταμένη επικράτεια τής άγιορείτικης πολιτείας διαβιούσαν στα χρόνια που μās ενδιαφέρουν και άλλοι μοναχοί με το όνομα Νικόδημος είναι βέβαιο. Κανένας όμως από αυτούς δεν διέθετε τὰ ιδιαίτερα χαρακτηριστικά με τὰ όποια σκιαγράφησε τον συνομιλητή του ο γάλλος περιηγητής: σοφός ήσυχαστής, διδάσκαλος, γραφέας χειρογράφων. Οί ιδιότητες αυτές προσιδίαζαν μονάχα στον Νικόδημο Άγιορείτη.

EMM. N. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ

τροπολίτη Σουηδίας και πάσης Σκανδιναβίας Παύλου Μενεβίσογλου, *Το Πηδάλιον και άλλαι εκδόσεις ίερών Κανόνων κατά τον 18ον αιώνα* [Νομοκανονική Βιβλιοθήκη 22], Κατερίνη 2008, σ. 93-120. Πβ. Μοναχός Θεολόγος Ίβηριτης, «Άγνωστη ύμναγολογική παραγωγή του Αγίου Όρους από τὰ μέσα του 18ου αιώνα έως το 1927 μέσα από τὰ έργα έξι ύμνογράφων», *Άγιον Όρος και λογιούνη*, ό.π., σ. 279-287.

15. Χριστόφορος Κτενάς, *Τὰ Γράμματα εν Αγίω Όρει και ή Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία*, Άθήνα 1928, σ. 30· Κ. Θ. Δημαράς, «Η Σχολή του Αγίου Όρους στα 1800», *Έλληνικά* 15 (1957), 167-168· άρχμ. Νικηφόρος Κωνσταντίνου Μικραγιαννανίτης, *Η Άθωνιάδα κατά τη δεύτερη περίοδο από το 1824 ως το 1940*, διδ. διατριβή, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 12. Στην έπιτομή του σχετικού έγγραφου στον τόμο *Άρχείο Πρωτάτου, Έπιτομές μεταβυζαντινών έγγραφων* [Άθωνικά Σύμμικτα 2], έπιμ. Χαράλ. Γάσπαρης, Άθήνα, ΕΙΕ/Κέντρον Βυζαντινών Έρευνών, 1991, σ. 95, δέν διευκρινίζεται για ποιους ακριβώς πρόκειται. Εύχαριστώ τον κ. Ζήση Μελισσάκη, έρευνητή του Ίνστιτούτου Ιστορικών Έρευνών/ΕΙΕ, που είχε την καλοσύνη να μου δείξει το πρωτότυπο έγγραφο από τη σειρά των μικροφωτογραφήσεων του Τμήματος (πρώην Κέντρου) Βυζαντινών Έρευνών, όπου πράγματι εκτός από την προσωνομία «διδάσκαλου», άπουσιάζει όποιοδήποτε άλλο διευκρινιστικό στοιχείο για τους δύο επιτρόπους τής υπό άνασύσταση Άθωνιάδας.

16. Ιωάννου Οικονόμου Λαρισσαίου, *Έπιστολαί διαφόρων*, ό.π., άρ. 115, σ. 131, σημ. 7 και άρ. 300, σ. 583, βλ. προηγουμένως σ. 321, σημ. 7.